

HOE VERGEEFT GOD? HOE OVERWINT GOD HET KWAAD?

Over Christus victor en Bijbels-theologische motieven achter het concept genoegdoening

Hans Burger

De verzoeningsleer kan niet zonder aandacht voor het Christus victor-motief. Anders blijven we staan op Goede Vrijdag en vergeten we dat het kruis van Jezus Christus alleen te begrijpen is in het licht van Pasen. Jezus Christus is overwinnaar van onze grote vijanden: zonde, dood en duivel. Daarom is het belangrijk dat in de theologie van de twintigste eeuw dit motief nieuwe aandacht heeft gekregen. Gustaf Aulén geldt als de herontdekker van dit motief, Reinier Sonneveld voegt zich met zijn boek *Het vergeten evangelie* bij de pleitbezorgers ervan.¹

Bovendien: om het verhaal van de verzoening door Jezus Christus goed te vertellen, moet het héle verhaal verteld worden. Het kan goed zijn om in te zoomen op een detail, zoals dat gebeurt in wat traditioneel heet Verzoening door voldoening. Het zou echter dom zijn om te denken dat we het grote verhaal wel kennen. Het is ook nodig om uit te zoomen en het hele verhaal van Jezus' dood en opstanding te vertellen.²

Op deze manier kunnen twee dingen voorkomen worden: dat we gaan denken dat een motief als Verzoening door voldoening of Christus victor het hele verhaal over de verzoening is; en dat zo'n motief een eigen leven gaat leiden en de kleur van het evangelie verliest. Het grote verhaal met Pasen als climax moet de kleur van de verzoeningsleer blijven bepalen, zodat duidelijk blijft wat het karakter is van de God die verzoening brengt, en dat de kruisdood van Jezus werkelijk goed nieuws voor ons is.

De zoektocht naar een goede verwoording van de betekenis van Jezus' dood is een heel belangrijke. Ik herken veel van de zoektocht van Reinier Sonneveld. Wat is het evangelie, en heel speciaal, wat is de betekenis van de kruisiging, en waarom maakt dat kruis verschil? Tijdens mijn studie

1 G. Aulén, *De christelijke verzoeningsgedachte*, Amsterdam 1931.

2 Vgl. Hans Burger, *Leven in Christus. Over de betekenis van het verhaal van Jezus*, Franeker 2017, 67-102, 135-139.

was het voor mij een grote ontdekking hoe divers het spreken van de Bijbel en van de theologische traditie is. Er is meer dan Verzoening door voldoening. Een deel van onze zoektocht hebben Reinier en ik gezamenlijk afgelegd, toen we samen werkten aan *Cruciaal*.³ Voor mijzelf begint nadenken over verzoening en over het geheim van Jezus Christus bij het begrip plaatsbekleding. Centraal staat dat Jezus zich tijdens zijn leven met ons identificeert en onze plaatsbekleeder wordt. In zijn hele leven identificeert Christus zich steeds verder met ons en ons bestaan, vanaf zijn menswording tot aan zijn veroordeling als godslasteraar en politiek gevaar, zelfs tot in onze dood toe. Zo wordt Hij onze plaatsbekleeder die ons bestaan draagt en ons een nieuw bestaan geeft. Vanuit de concepten identificatie en plaatsbekleding vallen de puzzelstukjes op hun plek.⁴

In dit artikel wil ik eerst ingaan op twee versies van de verzoeningsleer die mijns inziens tekortschieten: een verhaal dat alleen gaat over Verzoening door voldoening en een verhaal dat vooral gaat over Christus victor. Nadat ik kort ben ingegaan op hoe ik de verhouding tussen en de samenhang van de verschillende motieven zie, wil ik in een volgend deel de Bijbels-theologische en dogmatische motieven achter het idee van genoegdoening bespreken. Ik sluit af met een systematisch-theologische bespreking van twee vragen: hoe vergeeft God? Hoe overwint God het kwaad?

Genoegdoening

Ooit hoorde ik een verhaal over een preek die al meer dan 35 jaar geleden gehouden is. De dominee vergeleek de dood van Jezus hiermee: stel je voor dat er een stadion vol zit met mensen. De stemming zit er goed in. Dan opeens komt er iemand het veld op rennen. Hij gaat bij de middenstip staan, en gebaart iedereen stil te worden. Wat zegt hij? 'Eruit! Allemaal eruit! Alleen dan kun je overleven. Zo meteen slaat de bliksem in. Gods toorn zal ons treffen. Maar ik blijf hier op de middenstip staan, ik zal de bliksem opvangen. Ik zal sterven – jullie mogen leven.'

Ik kan niet controleren of dit verhaal klopt – maar wel is het een mooie illustratie bij een versie van de leer van verzoening door voldoening die tot

3 Hans Burger en Reinier Sonneveld (red.), *Cruciaal: de verrassende betekenis van Jezus' kruisiging*, Amsterdam 2014.

4 Zie Burger, *Leven in Christus*, 64-96; Hans Burger, 'Tussen atomisering en samenklontering. Op zoek naar Bijbels-theologische samenhang van beelden voor verzoening', in Arnold Huijgen, Eric Peels, Cees-Jan Smits (red.), *Schuld en vrijheid. Opstellen aangeboden aan prof. dr. G.C. den Hertog*, Zoetermeer 2017, 62-64.

misverstanden leidt. Dit wordt nu het hele verhaal: 'Jezus heeft voor ons de straf gedragen; Hij is gestraft, wij niet; nu Hij is gestraft, krijgen wij verzoening; Hij heeft betaald voor onze zonden, wij krijgen vergeving.' Eén element van het optreden van God als rechter, namelijk God die de zonde straft, krijgt alle aandacht. Maar dit element komt ook op zichzelf te staan, geïsoleerd van de rest van het verhaal van Jezus Christus en van het verhaal van de Bijbel.

Zo'n losstaand moment van straf is problematisch. Het doet geen recht aan de veelheid van perspectieven op het kruis van Jezus Christus die we in de Bijbel vinden. Bovendien levert het een vreemd beeld van God op: is Hij een God die zijn straf op iemand moet botvieren voor Hij ons kan vergeven? Sarah Coakley geeft in haar boek *God, Sexuality and the Self* een theologie-historisch overzicht van beeldvorming rond de drie-eenheid, aan de hand van afbeeldingen van de triniteit in de kunst. Haar overzicht bevat twee afbeeldingen uit de zestiende eeuw waarin de Vader wordt afgebeeld met een zwaard en de Zoon als degene die voorkomt dat dat zwaard mensen treft. Ze vermeldt dat Luther niet wilde dat er aan het kruis sprake is van een 'manipulatief binnen-goddelijk offer'.⁵ Toch is er rond de genoegdoening het nodige misgegaan met betrekking tot ons beeld van God. Niet voor niets waarschuwde Herman Bavinck dat we God niet moeten zien als een wraakzuchtige God. Voldoening, schrijft hij, betekent niet dat Christus 'eene wraakzuchtige Godheid door bloed bevredigd, haar haat en nijd door eene quantiteit van lijden gestild heeft'.⁶

Het is belangrijk om dit risico van de leer van verzoening door voldoening te zien: dat het moment van straf en voldoening op zichzelf komt te staan, en losgemaakt wordt van een aantal belangrijke elementen uit het verhaal van de Bijbel.⁷ Het verhaal dat de dogmatiek vertelt gaat dan over een goede schepping, over een zondeval, over onvermogen van mensen om voor hun schuld te betalen. Maar God zendt zijn Zoon, die door

5 Sarah Coakley, *God, Sexuality and the Self. An Essay on the Trinity*, Cambridge 2013, 222; en verder 218-223.

6 Herman Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek III*, Kampen 1929, 384.

7 Dit hangt ermee samen dat de leer van verzoening door voldoening deel uitmaakt van een hervertelling van het verhaal van de Bijbel die samenhangt met het sacrament van de boete en de problemen die dat sacrament in de middeleeuwen opriep. In deze hervertelling komen tal van Bijbelse elementen terug, maar soms in een andere volgorde: er vindt een 'replotting' van elementen plaats. Ook zijn er elementen uit het Bijbelse verhaal die geen plaats krijgen. Zie voor een analyse van zo'n herplotting zoals die plaatsvindt in de Heidelbergse Catechismus, Hans Burger, 'Gospel Presentation and the Structure of the Heidelberg Catechism', in A. Huijgen (ed.), *The Spirituality of the Heidelberg Catechism: Papers of the International Conference on the Heidelberg Catechism Held in Apeldoorn 2013* (Ref0500 Academic Studies vol. 24), Göttingen 2015, 268-279.

zijn lijden en dood onze schuld betaalt en ons heil verwerft. Na Pasen en Hemelvaart deelt de Zoon de weldaden van het heil uit – de hele heilsorde voltrekt zich: wedergeboorte, geloof en rechtvaardiging; bekering en heiliging; en de opstanding uit de dood bij zijn wederkomst, eeuwig leven na het laatste oordeel. In dit verhaal kunnen we van de zondeval heel snel overstappen naar kerst, en dan naar Goede Vrijdag.

Wat in deze versie van het Bijbelverhaal wegvalt, is de plaats van Israel. Dat roept de vraag op waarom Jezus niet al meteen in het Bijbelboek Genesis geboren kon worden. Waarom heeft God al die eeuwen zo moeilijk gedaan met mensen? Als God rechtvaardig en barmhartig is, had Hij toch ook meteen het kwaad kunnen straffen en barmhartig kunnen zijn? Waarom verspilt Hij zoveel tijd? Zo verdwijnt niet alleen de rol van Israel uit beeld, maar ook de hele dynamiek van de omgang tussen God en mensen, en de betekenisvolle rol die God steeds aan mensen toekent. God gaat verder met Adams kinderen en wil door Adams kinderen de wereld herstellen. Hij maakt een nieuw begin met Abraham als Adams kinderen tegenvallen, en wil door Abrahams nakomeling alle volken zegenen. Het volk van Abraham bevrijdt Hij uit Egypte, en als dat volk steeds maar weer tegenvalt, geeft Hij niet op. Ook als na het gouden kalf en de woestijntijd duidelijk is dat er een nieuw verbond zal moeten komen (lees het slot van Deuteronomium), volgt toch de verovering van het land Kanaän. Na de crisis van de tijd van de rechters, lijkt het goed te komen bij de koningen: niet bij Saul, wel bij David en bij de vredekonink Salomo, zoon van David. Pas na de mislukking van de koningentijd, na de ballingschap, eeuwen na de terugkeer stuurt God eindelijk zijn Zoon, de nakomeling van Abraham, de knecht van de Heer (Israël) en de grote zoon van David. Dit is de manier waarop God zijn recht en zijn trouw bewijst: als mensen falen, als Abrahams kinderen falen, als Davids zonen falen en er allemaal niet in slagen om vrede op aarde te brengen en tot een zegen voor de volken te zijn – pas dan gebeurt er iets wonderlijks: God zelf neemt in zijn Zoon al deze rollen op zich. Om het kwaad te straffen? Ja, dat ook. Maar ook om te bewijzen hoe Hij een rechtvaardige en trouwe God wil zijn. En hoe Hij ons wil vernieuwen tot mensen die alsnog een (bescheiden) rol kunnen spelen bij de komst van zijn koninkrijk.

Als we inzoomen op de Evangeliën, valt op dat er ook daar dingen wegvallen. Het verhaal van Jezus gaat niet alleen over Jezus die zichzelf aan God offert. Het gaat ook over mensen die soms in Hem gaan geloven, soms niet; mensen die tegenvallen en Hem verraden; volksgunst die ijdelheid is; religieuze leiders die een *would-be* Messias uit de weg willen ruimen; politieke machthebbers die mensen slachtofferen ter wille van de lieve vrede of hun eigen positie. Het kruis gaat over hoe Jezus daarmee omgaat en daarop reageert. Hij preekt niet alleen over de stijl van het

koninkrijk (denk aan de Bergrede), Hij brengt die stijl op weg naar zijn eigen dood ook in praktijk.⁸

Ook houdt de geschiedenis van Jezus niet op bij zijn dood. Het lijkt soms in de verzoeningsleer, of de opstanding van Jezus Christus alleen nodig is om ons te kunnen vertellen over het resultaat van Jezus' dood. Zelf voegt de opstanding niet iets toe aan onze verlossing. Maar dat is niet Bijbels (en ook niet gereformeerd): opstanding en hemelvaart maken deel uit van Gods handelen om ons te verlossen.

Verder ligt de focus op individuele schuld als de kern van ons probleem. Er wordt uitgegaan van een economische logica van betalen van schuld of kopen van de weldaden van ons heil, die echter een andere is dan het Bijbelse beeld van de loskoping uit slavernij, waarin worden mensen vrijgekocht. Beelden worden gecombineerd, maar de eigenheid van de metaforen van offer, loskoping en rechtspraak verdwijnt.⁹ Kruis en opstanding gaan niet alleen over schuld, maar ook over schaamte.¹⁰ Ons probleem is echter breder dan dat, net als de inhoud van onze verlossing. Bovendien hebben we niet alleen met onszelf te maken, maar ook met de machten die ons in hun greep hebben gekregen. Het oordeel aan het kruis gaat niet alleen over onze zonden. Blijkens Johannes 12:31 gaat bij het kruis Gods oordeel over deze wereld en wordt daarbij ook de heerser van deze wereld uitgebannen.

Geïsoleerd spreken over voldoening heeft gevolgen voor onze spiritualiteit, ons zelfbeeld en ons godsbeeld. Het leidt tot een spiritualiteit waarin onze persoonlijke schuld en Gods toorn daarover op de voorgrond staan. Dit zijn onmisbare en Bijbelse elementen, maar niet de enige die in een gezonde christelijke spiritualiteit aandacht verdienen. We mogen niet

8 In de twintigste eeuw zijn in de praktijk van de christelijke spiritualiteit verzoening en koninkrijk uit elkaar gegaan: meer 'horizontaal' georiënteerde christenen richtten zich op gerechtigheid en koninkrijk, meer 'verticaal' gerichte christenen op Verzoening door voldoening en op evangelisatie en zending. Die tweedeling signaleert een probleem in de verzoeningsleer: vrijzinnigen zien de noodzaak van Verzoening door voldoening niet in, orthodoxen leggen te weinig de link tussen Verzoening door voldoening en de praktijk van het christelijk leven. Zie hierover bijvoorbeeld K.A. Deurloo, L.J. van den Brom, A. Noordegraaf, H.J. de Jonge e.a., *Verzoening of koninkrijk: over de prioriteit in de verkondiging (Leidse lezingen)*, Nijkerk 1998. Over de noodzaak om deze kloof te overbruggen, zie R. Lovelace, *Dynamics of spiritual life: an evangelical theology of renewal*, Downers Grove / Exeter 1979, 314-319; N.T. Wright, *How God became King: The Forgotten Story of the Gospels*, New York 2011, 3-58; N.T. Wright, *Simply Jesus: A New Vision of Who He Was, What He Did and Why He Matters*, New York 2011, 13-25.

9 Zie Burger, 'Tussen atomisering en samenklontering', 61-79.

10 C.J. Haak heeft recent aandacht gevraagd voor het belang van het thema schaamte in onze huidige cultuur, die een schaamtecultuur geworden is. Zie bijv. de toespraak bij zijn afscheid 'Doorslaggevend getuigen: Martyriek als hartslag van de missiologie', gehouden op 7 januari 2014.

negeren dat het idee van verzoening door voldoening Bijbelse antwoorden geeft op middeleeuwse vragen.¹¹

Een enkel Bijbels voorbeeld laat zien dat er verschillen zijn tussen Paulus en de gereformeerde traditie van Verzoening door voldoening, in dit geval als het gaat om het godsbeeld. Paulus stelt in Romeinen 3 de vraag of een God die zondaren rechtvaardigt, of ze nu Jood of heiden zijn, wel rechtvaardig is. Hij laat dan zien dat God in het kruis zijn rechtvaardigheid bewijst. Gods rechtvaardigheid moet hier dus worden aangetoond. In de traditie van Verzoening door voldoening lijkt die echter een gegeven te zijn. De vraag is daar eerder of God wel barmhartig is. Zo schrijft Calvijn bijvoorbeeld in zijn *Institutie* dat God onze vijand is die door Christus' genoegdoening verzoend moet worden.¹² Het verschil met Paulus in 2 Korintiërs 5:18-19 is opmerkelijk. Paulus schrijft: God heeft ons in Christus met zich verzoend. Waar Gods rechtvaardigheid voor Paulus door God zelf bewezen moest worden, is Gods rechtvaardige toorn voor de Catechismus en voor Calvijn eerder een uitgangspunt. Voor het godsbeeld maakt het uit waar je begint: bij Gods barmhartigheid of bij Gods rechtvaardigheid.

Christus victor

Reinier Sonneveld reageert op de problemen van een eenzijdige verzoeningsleer die van voldoening uitgaat, en ontwikkelt een alternatief. Ik heb respect voor de manier waarop Reinier Sonneveld zijn verstaan van het evangelie ontwikkelt in gesprek met uitingen van onze cultuur. De tekorten van het evangelie van de staat, van de religie, van de techniek worden helder uiteengezet. Vervolgens geeft hij zijn eigen versie van het *Christus victor*-verhaal: wat betekent het evangelie vandaag? Hoe aansprekend hij het ook beschrijft en hoe hij ook zijn best doet om veel motieven een plek te geven, toch vind ik ook zijn versie tekortschieten. Zijn visie in *Het vergeten evangelie* op hoe God het kwaad overwint en hoe God vergeeft, vind ik onbevredigend.

Sonneveld benadrukt ten eerste dat Jezus de nieuwe samenvatting van de mensheid is. Hij is het nieuwe kopje boven de mensheid, het nieuwe hoofd, de nieuwe conclusie. Hij is de mens die zichzelf leeg maakt en zich vult met God. Hij is de eerste plek die helemaal van God doordrenkt is en waar God en mens weer samen zijn.

11 Tom Wright, *Goede Vrijdag. De dag dat de revolutie begon*, Franeker 2016, 40. Zie verder Hans Burger, 'Voorbij de offerkritiek (Het beeld van het offer)', in Hans Burger en Reinier Sonneveld (red.), *Cruciaal*, 50-65; Burger, *Leven in Christus*, 24-37, 67-139.

12 Johannes Calvijn, *Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst*, II,16,2.

Hij heeft zich als zodanig bewezen: tot aan de kruisiging toe is Hij toegewijd aan God. Hij is bij ons mensen tot in de diepste mogelijke diepte gezakt. Hij heeft alle testen doorstaan en is vol van God gebleven. Daarom kan Hij Gods koning zijn en is in Hem Gods koninkrijk gesticht.

Als representant is Hij voorbeeld. Of sterker: Hij kan nu een geneesmiddel zijn, of is 'besmettelijk'. Hij kan mensen veranderen.¹³

Jezus is God die bij ons is tot in de diepten van ons lijden, de mens die alle testen doorstaat en toegewijd blijft aan God, en daarin ons 'aansteekt': wie in Hem is, leeft weer in het paradijs waar hemel en aarde elkaar raken.

Het tweede: Jezus overwint het kwaad. Hoe Jezus dat doet, kan volgens Sonneveld in deze zeven kernwoorden getypeerd worden:

1. Beamen – Jezus stelt zichzelf niet op als concurrent van God, maar beaamt God in alles. Niemand leeft zo dicht bij God als Hij. Hij maakt zichzelf leeg (*kenosis*) zodat God volledig in Hem kan regeren. Dit beamen van God is volgens Reinier zelf goddelijk. Alleen als God kan Jezus zo openstaan voor God en alleen als God onthult Hij in zijn eigen karakter Gods karakter.

Dan volgen drie methodes die het goede versterken:

2. Verhogen – de profetische methode: Jezus wordt zelf een buitenechtelijk kind en sterft als een gekruisigde. Hij maakt zichtbaar hoe we elkaar verlagen en doet zelf het tegenovergestelde, door ieder mensenleven te waarderen en te verhogen, hoe arm en gemarginaliseerd ook.

3. Verwelkomen – priesterlijk van aard: Hij nodigt mensen liefdevol uit en sticht vreedzame rebellengroepen die hetzelfde doen. Tot aan de kruisiging houdt Hij vast aan deze principes en verwelkomt mensen in zijn rijk.

4. Genezen – een koninklijke daad: de vanzelfsprekendheid van het kwaad wordt doorbroken. Jezus geeft nieuwe verbeeldingskracht en laat zien dat het anders kan.

De andere drie methodes corresponderen hiermee, maar gaan de strijd met het kwaad aan, zoeken het conflict met mensen die hun hart gesloten hebben en Hem tegenwerken:

5. Ontmaskeren (profetisch) – Jezus onthult het kwaad en stelt het aan de kaak. Hij laat zien dat de staat, de religie en de techniek machten zijn die geen heil brengen en brengt hun misvormde aard aan het licht.

6. Absorberen (priesterlijk) – het kwaad is een vacuüm; Jezus vult het met

13 Reinier Sonneveld, *Het vergeten evangelie. Het geheim van Jezus verandert alles*, Amsterdam 2018, 153-163, 166-170, 172.

goddelijke aanwezigheid. Of met een omgekeerd beeld: Jezus absorbeert het kwaad en dempt zo het besmettingsgevaar ervan.

7. Uitputten (koninklijk) – Jezus daagt het kwaad uit zodat het kwaad raast tot het zichzelf vernietigd heeft. Hij doorstaat het sterkste kwaad door het uit te laten razen op zichzelf, en laat zo zien dat Hij sterker is.¹⁴

Het derde: Jezus overwint de oude samenvatting van de mensheid en wordt zo de nieuwe samenvatting. Wat houdt deze overwinning in? Jezus meet zich met de sterkste kwade heersers en overwint het kwaad als eerste, in principe. Dit betekent een fundamentele doorbraak, in die zin dat er een nieuwe mogelijkheid ontsloten is. Wij kunnen door Jezus onze motieven laten veranderen en zijn voorbeeld volgen, zodat deze mogelijkheid ook in ons leven gerealiseerd wordt.¹⁵

Ten slotte: hoe vergeeft God?

Vergeven veronderstelt volgens Sonneveld geen economische logica, alsof God pas kan vergeven als er iets tegenover onze schuld gesteld wordt. Dan zou Jezus de straf moeten dragen om de prijs van onze vergeving te betalen. Waar schuld betaald is, kan echter niets meer vergeven worden. God hoeft niet vergevingsgezind te worden, Hij is dat juist en dat toont Hij door ons om niet te vergeven.¹⁶

Het offer van Jezus is zijn toewijding aan God, niet het dragen van straf waardoor Hij onze vergeving verdient. Wel draagt Jezus' dood bij aan Gods vergeving: Hij laat in zijn eigen leven Gods vergevingsgezindheid zien, in zichzelf brengt Hij God en mensen bij elkaar, Hij laat een nieuwe manier van met elkaar omgaan zien, en Hij maakt Gods vergeving bekend aan alle volken.¹⁷

Vergeven betekent dus niet dat er iets verwijtbaars gedaan is, dat daar iets tegenover gesteld wordt, en dat daarmee de verwijtbare daad uit de wereld is. Vergeven betekent bij Sonneveld net zoiets als bij Nicholas Wolterstorff: de verwijtbare daad wordt niet meer aan de dader toegerekend en de dader wordt behandeld alsof de verwijtbare daad er nooit geweest is.¹⁸ Vergeven is slechts een beslissing van de getroffene.

14 Sonneveld, *Het vergeten evangelie*, 171-189.

15 Sonneveld, *Het vergeten evangelie*, 189-195.

16 Sonneveld, *Het vergeten evangelie*, 90-93, 187, 220.

17 Offers tonen schuldbesef en toewijding aan God. Ze zijn echter niet bedoeld om Gods toorn te stillen. Ze bevestigen en stimuleren de verzoening, maar God heeft de offers niet nodig om ons te kunnen vergeven. Sonneveld, *Het vergeten evangelie*, 187, 220, 222.

18 Zie Nicholas Wolterstorff, *Justice in Love* (Emory University studies in law and religion), Grand Rapids 2011, 165-171.

Bijbels-theologische motieven achter het concept genoegdoening

Zoals ik al schreef, zijn de concepten identificatie en plaatsbekleding de dragende begrippen in de reconstructie van de samenhang van Bijbelse motieven over verzoening. Om de verhouding te begrijpen tussen wat de verschillende ‘modellen’ voor verzoening zijn gaan heten, bouw ik voort op Hans Boersma. Volgens Boersma kunnen de modellen achter elkaar gelezen worden en vertellen ze een verhaal.¹⁹ De beelden en motieven die het Nieuwe Testament gebruikt, heb ik in een eerder artikel in drie hoofdcategorieën verdeeld:

- verwoordingen die de nadruk leggen op Jezus’ intentie;
- beelden die inzoomen op wat bij de kruisiging gebeurt;
- elementen die het resultaat van Jezus’ dood benadrukken.²⁰

Genoegdoening hoort thuis in de tweede hoofdcategorie, het *Christus victor*-motief in de laatste. Beide ‘modellen’ sluiten elkaar dus niet uit, maar kunnen complementair zijn. Belangrijk daarbij is wel, te zien dat in de traditionele leer van verzoening door voldoening een aantal metaforen op een bepaalde manier met elkaar verbonden zijn geraakt:

Offer (cultisch) = plaatsvervangend dragen van straf (juridisch) = genoegdoening geven (juridisch) = betalen van schuld (juridisch; oorspronkelijk slavenmarkt) = verwerven van (weldaden van) verlossing.

Dogmatische begrippen ‘doen’ iets: ze verbinden Bijbelse motieven met elkaar tot een concept, dat in het doorgeven van de leer van de Bijbel vervolgens gebruikt kan worden. Zo is het ook met het begrip ‘drie-eenheid’: dit begrip maakt lijnen in het Bijbelse spreken over God expliciet. Verzoening door voldoening functioneert ook als een systematisch-theologisch concept waarin allerlei Bijbelse lijnen en motieven bij elkaar gebracht worden. In het vervolg van dit artikel wil ik een aantal van die Bijbelse motieven langslopen. Ik zal niet direct op cultische en juridische motieven inzoomen, maar bredere lijnen trekken. Niettemin wil ik laten zien dat in het genoegdoeningsbegrip minstens drie Bijbelse lijnen bij elkaar komen:

1. de lijn van offers in de tempel, die zonde verzoenen en mensen opnieuw toewijden aan God;

19 H. Boersma, *Violence, Hospitality and the Cross. Reappropriating the Atonement Tradition*, Grand Rapids 2004, 111-114.

20 Burger, ‘Tussen atomisering en samenklontering’, 64-65.

2. de lijn van Gods gerechtigheid, van Gods oordeel over zonde en zijn trouw aan zijn verbond;
3. de lijn van exodus en bevrijding uit slavernij.

Alleen God kan vergeven

Als Jezus zonden vergeeft, maken de Joden Hem een verwijt. Wanneer vier vrienden hun verlamde vriend door een gat in het dak voor Jezus' voeten laten zakken, zegt Jezus: uw zonden zijn u vergeven. De reactie van de aanwezige Joodse leiders is voor ons verrassend: zij verwijten Jezus godslastering. Immers, wie kan zonde vergeven dan God alleen?²¹

In onze postchristelijke cultuur is vergeven in het spoor van Gods vergeving voor ieder mens een (lastige) mogelijkheid geworden, die losgeraakt is van het evangelie: 'gewoon' de dader zijn schuldige daad niet meer toerekenen. In het Oude Testament zien we echter iets anders, bijvoorbeeld in Micha 7:18-19:

Wie is een God als u, die schuld vergeeft en aan zonde voorbijgaat? U blijft niet woedend op wie er van uw volk nog over zijn; liever toont u hun uw trouw. Opnieuw zult u zich over ons ontfermen en al onze zonden tenietdoen. Onze zonden werpt u in de diepten van de zee.²²

Deze metaforen duiden aan waarom zonden vergeven alleen voor God een mogelijkheid is. Zonden worden tenietgedaan en in de diepten van de zee geworpen. Zonde lijkt hier iets substantieels te hebben wat verwijderd kan worden. Zonden vergeven is dus meer dan een verwijtbare daad niet meer toerekenen, maar gaat samen met het opruimen ervan.

Mensen (met hun zonde) hebben een centrale rol in de schepping

Sonneveld onderscheidt terecht vormen van kwaad: natuurlijk kwaad, menselijk kwaad, systemisch of structureel kwaad (erfzonde), en boven- of buitennatuurlijk kwaad.²³ Hij gaat echter niet in op de vraag hoe deze vormen van kwaad zich tot elkaar verhouden.

Daardoor verdisconteert hij niet, dat menselijk kwaad zo'n centrale rol speelt in de Bijbelse 'geografie' van het kwaad. Menselijk kwaad (zonde) begint met ongehoorzaamheid aan God, de schepper, en het vervangen van God door een afgod. Afgoderij betekent dat de mens andere geschapen krachten gaat dienen en in hun greep belandt. Bovendien maakt

21 Luc. 5:20-24. Vgl. Miroslav Volf, *Onbelast. Geven en vergeven in een genadeloze cultuur*, Franeker 2005, 205.

22 Voor een vergelijkbaar idee van vergeving: Ps. 103:12.

23 Sonneveld, *Het vergeten evangelie*, 165-166.

zonde schuldig, waardoor de aanklager (de satan) de mens in zijn greep krijgt. Door menselijke zonde is deze wereld in de greep van het kwaad gekomen. Maar het herstel van deze wereld begint ook door het aanpakken van die menselijke zonde. Daarom moet de mensheid een nieuw hoofd krijgen en daarom is God mens geworden. Mensen spelen een centrale rol in het overwinnen van het kwaad in Gods wereld.

Jezus vervult de rol van Israël

Voor zijn doop, een prachtig moment dat laat zien hoe Jezus zich met ons identificeert, zegt Jezus tegen Johannes de Doper waarom Hij gedoopt wil worden. 'Laat het nu maar gebeuren, want het is goed dat we op deze manier Gods gerechtigheid vervullen' (Mat. 3:15). Dit vervullen van de gerechtigheid door Jezus heeft te maken met hoe God in Christus zijn gerechtigheid gaat bewijzen (zie 4.8). Het heeft ook te maken met de vervulling van de rol van Israël door Jezus, de Messias. Israël zou tot een zegen voor de volken zijn, maar was hierin niet geslaagd. Jezus komt om als de knecht van de HEER het volk te representeren en de rol van Israël alsnog te vervullen. Hij komt om in alles gehoorzaam te zijn aan de God van Israël.

Die gehoorzaamheid heeft twee aspecten: Jezus is gehoorzaam aan de Thora en doet wat de wet vraagt, zoals dat van elke Israëliet verwacht werd (traditioneel wordt dit de actieve gehoorzaamheid genoemd); maar Jezus is ook gehoorzaam aan zijn missie, die uitloopt op het lijden van de knecht van de HEER en op zijn dood aan het kruis (traditioneel de passieve gehoorzaamheid genoemd). Hij verzoent de ongehoorzaamheid (zie de volgende paragraaf) en vervult de gehoorzaamheid waarin zijn volk mag delen door aan Hem gelijkvormig te worden. Zo maakt Hij als de ware Israëliet met zijn gehoorzaamheid de ongehoorzaamheid van Adam ongedaan (vgl. Rom. 5:15-19).

Het is gebruikelijk om in modellen van Verzoening door voldoening deze gehoorzaamheid te begrijpen vanuit het werkverbond met de mensheid in Adam. Christus volbrengt de gehoorzaamheid die Adam had moeten volbrengen. Op deze wijze wordt echter voorbijgegaan aan de rol van Israël. Het lijkt me beter om het vervullen van de gerechtigheid door Jezus niet te begrijpen vanuit de hypothetische constructie van het werkverbond, maar vanuit de rol die Israël heeft in Gods verbond met Abraham, om tot een zegen te zijn voor alle volken.²⁴

²⁴ Zie over het werkverbond Hans Burger, 'Theology without a Covenant of Works: A Thought Experiment' (te verschijnen). Tom Wright is ook kritisch op het werkverbond, maar hij legt er alle nadruk op dat wij door in Christus te delen ook gehoorzaam gaan leven. Dat lijkt me te beperkt. Zie Wright, *Goede Vrijdag*, 79-92.

De verzoening van zonde

Omdat mensen zo'n centrale rol hebben in de schepping, is het van levensbelang dat de menselijke zonde verzoend wordt. In het Oude Testament is de verzoening van zonde verbonden met de offerwetgeving. Verschillende elementen uit die offerwetgeving worden op Jezus betrokken: Hij wordt lam genoemd, en zondoffer (*peri hamartias*). Ook de aanduiding brandoffer wordt met Jezus in verband gebracht (Ef. 5:2). De brief aan de Hebreeën gebruikt het hele ritueel van de Grote Verzoendag uit Leviticus 16 om Jezus' dood te duiden.

In het overwinnen van het kwaad is het verzoenen van zonde een onmisbare stap – wat dat verzoenen ook precies betekent. Het Hebreeuwse werkwoord *kipper* (laten we het vertalen als 'verzoenen') wordt zowel gebruikt in verband met personen als in verband met heilige dingen. Kennelijk heeft het verzoenen van zonde het effect van het bedekken, wegnemen, reinigen van zonde en daardoor het heiligen en opnieuw toewijden van personen of heilige dingen aan God. Ook het gebruik van *kipper* roept op dat zonde iets quasisubstantieels is, wat verwijderd kan en moet worden. Dat werkt door in bijvoorbeeld 1 Johannes 2:2, waar het gaat over een *hilasmos peri toon hamartioon hèmoon*, een *hilasmos* (laten we dat vertalen als 'verzoening') van onze zonden.

Nieuw in het Nieuwe Testament is, dat de typering van Jezus' dood als verzoenend offer verbonden is met hoe Jezus zichzelf geheiligd heeft. Als Jezus voor zijn dood bidt voor zijn leerlingen, zegt Hij 'ik heilig mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn...' (Joh. 17:19). Jezus' gebed en zijn daaropvolgende dood lijken samen zijn toewijding aan de Vader te vormen, waarin Hij zijn leerlingen biddend en stervend meeneemt, toewijdt aan zijn Vader.

De voldoeningssleer interpreteert dit verzoenen van zonde op een manier waar je vragen bij kunt stellen. Helder is echter dat als God het kwaad overwint, het aanpakken en opruimen van onze zonde een cruciale stap is. Je kunt wat ze in het Engels 'propitiation' noemen (het stillen van Gods toorn) afwijzen – zoals Sonneveld – en niet meer van verzoening door voldoening willen spreken.²⁵ Dan is 'expiation' (het wegdoen van zonde) echter minstens een te overwegen alternatief, waarbij het spreken over toorn en voldoening weggelaten wordt. Jezus is immers het lam van God dat de

25 Zelf denk ik dat het Nieuwe Testament het offer van Jezus primair lijkt te duiden in termen van 'expiation', maar wel zo dat het idee van 'propitiation' nooit ver weg is. Het offer bevrijdt van Gods oordeel, doordat Jezus plaatsbekledend onze doodstraf ondergaat. Hierin volg ik de Schotse theoloog Donald MacLeod. Zie Burger, 'Tussen atomisering en samenklontering', 78; Donald MacLeod, *Christ Crucified. Understanding the Atonement*, Downers Grove 2014, 147; en verder 101-129.

zonde van de wereld wegneemt (Joh. 1:29). Omdat zonde niet alleen verzoend wordt (cultisch), maar ook veroordeeld (juridisch), zou ik naast ‘expiation’ ook willen spreken van ‘propitiation’: de dood van Christus heeft ook een ‘Godward’ effect.²⁶

De veroordeling van de zonde

De Evangeliën vertellen dat Jezus in Getsemane opziet tegen wat Hem te wachten staat en bidt of deze beker aan Hem voorbij mag gaan zodat Hij er niet uit hoeft te drinken. Die beker is een vaker terugkerende metafoor die staat voor Gods oordeel en Gods toorn. Vervolgens wordt Jezus twee keer veroordeeld, weliswaar in een oneerlijk proces, maar toch: door de religieuze Joodse leiders als godslasteraar en door de Romeinse prefect als politiek gevaar, een mislukte koning. Ik lees dit als onderdeel van de beweging van identificatie waarin Jezus zich één maakt met schuldige mensen en veroordeeld wordt zoals zij. Als gevolg van deze veroordelingen wordt Jezus geëxecuteerd: Hij krijgt de doodstraf door kruisiging. Over de knecht van de Heer wordt in Jesaja 53 gezegd dat Hij onze straf zal dragen. Het hoeft niet te verbazen dat op verschillende plaatsen in het Nieuwe Testament deze passage op Jezus’ dood betrokken wordt.

Daar komt bij dat Paulus schrijft dat in Christus God ‘de zonde heeft veroordeeld’ (Rom. 8:3) en Christus voor ons als gehangene aan het kruis vervloekt is om ons te bevrijden van de vloek van de wet (Gal. 3:10, 13). In Galaten 3 gaat het over de zegen die Abraham aan de volken zal brengen. Israël met haar wet belandde echter onder de vloek van de wet, die aangekondigd werd in het slot van Deuteronomium. Als gehangene is Christus tot een vloek geworden (Gal. 3:13) en heeft Hij die vloek gedragen om als Abrahams nakomeling alsnog de zegen te laten vrijkomen voor ieder die gelooft.

Als ik dit combineer, zie ik dat Christus veroordeeld en gestraft wordt en daarin de beker van Gods oordeel drinkt: kennelijk is het nodig dat God in Christus de zonde veroordeelt – aan de kaak stelt, afkeurt, bestraft met de doodstraf. Die veroordeling en bestraffing blijven staan, ook wanneer ik liever niet wil spreken over betaling van schuld in quasi-economische termen, en dit juridische spreken niet wil vermengen met het beeld van offer en van loskoping.

Het herstel van de gevolgen-van-de-zonde en van de zondaar

In het anselmiaanse concept van genoegdoening gaat het alleen over de betekenis van Jezus’ dood. Paulus schrijft echter in Romeinen 4:25: Christus is prijsgegeven om onze zonden en opgewekt omwille van onze

²⁶ De term ‘Godward’ komt van James McClendon. Zie breder Burger, ‘Tussen atomisering en samenklontering’. Vergelijk MacLeod, *Christ Crucified*, 147.

rechtvaardiging. De betekenis van de opstanding is wezenlijk en verdient veel meer aandacht.

Kort gezegd begrijp ik dit zo: Christus maakt zich één met ons en daarom delen wij in wat Hij meemaakt. Hij sterft onze doodstraf. Maar Hij was onschuldig en Hij krijgt eerherstel in de opstanding. Het oneerlijke, onterechte vonnis wordt rechtgezet. Ook daarin delen wij als wij met Hem opstaan. Dat betekent dat door Gods oordeel de gevolgen van de zonde rechtgezet worden en wij van schuldige daders of slachtoffers van andermans kwaad nieuwe, onschuldige, in ere herstelde mensen worden. God doet zo wat voor mensen onmogelijk is: schuldige daders bevrijden van zichzelf, onderscheid maken tussen hun persoon en hun zonde, henzelf nieuw maken, en de gevolgen van hun schuldige daad herstellen.²⁷

Een nieuwe bevrijding

Het effect hiervan is bevrijdend. Deze bevrijding roept verschillende associaties op die verbonden zijn met de Romeins-hellenistische wereld waar in Paulus leefde en met het Oude Testament.

Verbonden met de wereld van Paulus' dagen tekent het Nieuwe Testament het effect van Jezus' dood als loskoping uit slavernij: Christus heeft door zijn dood of door zijn bloed mensen vrijgekocht. Personen, gevangen in slavernij, hebben vrijheid gekregen. Dit beeld komt uit de wereld van de slavenmarkt.

Tegelijk ligt er een verbinding met het verhaal van de uittocht, toen Israël uit de slavernij van Egypte werd bevrijd. Jezus' dood brengt ook een nieuwe exodus. Die lijn van de uittocht wordt door Jezus zelf opgepakt bij de instelling van het avondmaal. Jezus gebruikt de viering van zijn laatste pesachmaal om iets te zeggen over zijn dood: doordat Hij zijn lichaam en bloed geeft, komt er een nieuwe uittocht, een verzoening van zonde, en een nieuw verbond. Verder wordt Jezus aangeduid als 'paaslam'.

God bewijst zijn rechtvaardigheid

Mijn laatste punt: volgens Romeinen 3 bewijst God niet dat Hij ook nog barmhartig is – dat wisten we kennelijk wel. Nee, God bewijst dat Hij rechtvaardig is (Rom. 3:25-26).

27 Het zou boeiend zijn om de betekenis van kruis en opstanding van Jezus Christus niet alleen te doordenken vanuit het perspectief van het strafrecht, maar ook vanuit het perspectief van het herstelrecht. Zie hierover bijvoorbeeld Gerry Johnstone en Daniel W. Van Ness (red.), *Handbook of Restorative Justice*, Uffculme / Portland 2007. Voor organisaties in Nederland die zich met herstelrecht bezighouden, zie <http://bianchierherstelrechtstichting.nl/> en <http://www.restorativejustice.nl/>.

Belangrijk en omstrede is dan, wat er bedoeld wordt met Gods rechtvaardigheid. In Romeinen 3 moet het minstens twee dingen betekenen:

1. Gods trouw aan zijn verbond met Israël. In Romeinen 1-3 staat de vraag centraal of het wel uitmaakt of je Jood of heiden bent. God gaf Israël zijn verbond en zijn wet en wilde via Israël de wereld verlossen. Als God nu gelovige zondaren rechtvaardigt, of ze nu Jood of heiden zijn, is het hele verhaal van Israël dan betekenisloos? Nee, zegt Paulus, God bewijst zijn rechtvaardigheid door de ware Israëliet Jezus, die als representatieve Messias de rol van Israël vervult – dus God neemt zijn wet en zijn verbond met Israël wel degelijk serieus.²⁸
2. Gods trouw aan zijn wet die zondaars veroordeelt. In Romeinen 3 gaat het ook over de vraag of God wel een eerlijk rechter van de wereld is (Rom. 3:5-7). Wat moet God doen als zijn wet Joden veroordeelt, als Joden en heidenen beiden zondigen en als de hele wereld schuldig en met de mond vol tanden voor Gods oordeel staat (Rom. 3:19)? God bewijst in Jezus Christus dat Hij toch een rechtvaardig rechter is die zonde als overtreding niet negeert.²⁹ Over hoe God dat doet, schrijft Paulus in Romeinen 3:21-26.

God bewijst zijn rechtvaardigheid buiten de wet om, op een manier waar de Wet en de Profeten al wel van getuigen (Rom. 3:21). Hoe dat gebeurt en wat Gods rechtvaardigheid ter discussie stelt, dat moeten we afleiden uit vers 25-26:

... 25 (Jezus) die God gesteld heeft tot hilastèrion door geloof, in zijn bloed, tot bewijs van zijn rechtvaardigheid, want hij gaat voorbij aan de zonden die in het verleden zijn begaan 26 in de verdraagzaamheid van God voor het bewijs van zijn rechtvaardigheid nu, op dit beslissende moment, om én rechtvaardig te zijn én te rechtvaardigen wie uit het geloof van Jezus is.

De grote exegetische vraag is welke rol het voorbijgaan aan zonde in het verleden speelt in Paulus' argumentatie. Ik kan dit niet anders lezen dan dat er twee dingen zijn die Gods rechtvaardigheid ter discussie stellen: Gods verdraagzaamheid in het verleden, en in het heden de rechtvaardiging van

28 Dit element wordt terecht sterk benadrukt door Tom Wright, bijvoorbeeld in Wright, *Goede Vrijdag*.

29 Merkwaardig genoeg speelt dit element bij Tom Wright in zijn boek *Goede Vrijdag* geen rol van betekenis.

iedere gelovige. Neemt God zijn verbond en zijn wet met Israël wel serieus als Hij zonden verdraagt en zondaren rechtvaardigt alleen door geloof in Jezus? Gods rechtvaardigheid staat op het spel.

Maar God bewijst zijn rechtvaardigheid: dat wil zeggen dat Hij het allemaal tegelijk kan: rechtvaardig zijn, trouw zijn aan Israël, trouw zijn aan zijn wet, zonde niet goedpraten maar als rechter veroordelen.

Hoe kan God dat allemaal tegelijk? Door Jezus als *hilastèrion*, als plaats van verzoening van zonde, als verzoendeksel. Jezus is de plaats waar het probleem van Jood en heiden definitief wordt aangepakt: veroordeeld (juridisch) en verzoend (cultisch).

Combineer dat met het verhaal van Jezus' kruisdood. Dan trek ik de conclusie: Jezus heeft onze doodstraf ondergaan en onze zonde met zijn dood verzoend. En zo komt de zegen van Israël vrij voor alle volken – Galaten 3. Zo overwint Gods koning het kwaad.

Dat is verzoening door plaatsbekleding, waarin ik de terminologie van betalen of voldoening niet heb gebruikt. Maar Verzoening door voldoening staat dichterbij Romeinen 3 dan Reinier Sonneveld in zijn *Het vergegen evangelie*.

Alleen God kan vergeven en het kwaad overwinnen

Om op een zinvolle manier te kunnen spreken over Verzoening door voldoening, vind ik het van groot belang dat we het hele verhaal vertellen – het grote verhaal van God met mensen, het hele verhaal van Jezus' leven en sterven.

Dat betekent dat je in de verzoeningsleer moet betrekken wat mensen doen, hoe zij op Jezus reageren en wat zij Jezus aandoen. Wanneer je ziet wat anderen doen, zie je ook hoe Jezus reageert en dan ga je ook zien wat God in het hele gebeuren doet. Jezus pleegt geen zelfmoord, Hij wordt vermoord. Hij is een slachtoffer van grof onrecht. Het lijkt of zijn weg doodloopt. Jezus deelt zo in ons doodlopende leven. Hierin openbaart zich het failliet van Gods volk en breder dat van de hele mensheid.

Daarin voltrekt zich echter iets wat wonderlijk mooi is. Jezus brengt in praktijk wat Hij preekt: Hij heeft zijn vijanden lief en belichaamt zelf Gods vergeving. Hij is door de Vader gezonden om ons hart te zoeken, ons een nieuw hart te geven, onze zonden weg te doen en onze relatie met God te herstellen. Zo zal het nieuwe verbond, voorzegt in Deuteronomium en beloofd door de profeten Jeremia en Ezechiël, werkelijkheid worden. Hij gaat tot het uiterste om zijn Vader gehoorzaam te zijn en ons in Gods rijk te brengen. Wanneer Hij verworpen wordt en weet dat Hij gedood zal worden, wil Hij zich daarin geven. Hij aanvaardt deze weg om door zijn bloed bevrijding en verzoening te brengen.

Wie ziet wat mensen doen, gaat pas echt zien wat God in Jezus Christus doet. Waar God (voor)ziet dat zijn Zoon vermoord wordt, geeft Hij zijn Zoon voor ons en keert ons kwaad ten goede. Hij gebruikt de dood van zijn Zoon om onze zonden te vergeven.

Wij zijn eraan gewend dat vergeven mogelijk is en goed. Natuurlijk kan God vergeven, en mensen kunnen dat ook. Om te kunnen inzien wat vergeven is, is niet alleen het hele verhaal belangrijk. Ook is belangrijk na te gaan wat vergeven eigenlijk is. Daarom ga ik nu in op de vraag hoe God vergeeft. Via die vraag wordt ook duidelijk hoe God mijns inziens het kwaad overwint.

Het is goed om ons te realiseren dat vergeven onlosmakelijk verbonden is met wat God in Jezus Christus doet. Van daaruit is het ook te begrijpen waarom volgens de Schriften van Israël alleen God kan vergeven.

Vergeven omvat mijns inziens het volgende:

1. Wij hebben kwaad gedaan (zonde) en dat is ons terecht te verwijten. Dit kwaad wordt benoemd en aan de kaak gesteld.
2. God besluit toch liefdevol op ons kwaad te reageren en door zijn goedheid onze zonde te overwinnen.
3. Hij wil ons niet langer confronteren met onze zonde en ziet af van vergelding.
4. De pijn die dat met zich meebrengt, accepteert Hij.
5. God vergeeft doordat Hij en omdat Hij in Christus, Gods priesterkoning, zonde veroordeelt, wegdoet en rechtzet
 - a) [Identificatie]: als Hij zich één maakt met ons en onze zonden;
 - b) [Dood] als Hij sterft voor onze zonde, onze doodstraf ondergaat en onze zonde in zijn dood wegdoet;
 - c) [Opstanding] als Hij opstaat voor onze rechtvaardiging, zo eerherstel krijgt (rechtsherstel) en alles nieuw maakt (rechtvaardiging, nieuwe schepping);
 - d) doordat Hij ons laat delen in Christus en wat Hij voor ons heeft door-gemaakt.
6. Vergeven omvat dus het benoemen van kwaad, maar ook het wegdoen van schuld en het ongedaan maken ervan. Vergeven is ook puinruimen. Daarom kan ten diepste alleen God vergeven: herstellen wat kapotgegaan is, betekent genezen, en zelfs herscheppen. Ik ben ervan overtuigd dat werkelijke vergeving begrepen moet worden vanuit de nieuwe schepping.

Vergeven omvat bovendien een moment van pijn: ik doe iets met het kwaad dat mij is aangedaan. Als Jezus lijdt, de Zoon van God, is Hij geen ander dan God. Degene die lijdt is God, die zelf de pijn draagt die Hem aangedaan wordt.

Wij vergeven alleen doordat God vergeeft en herschept. In het spoor van Gods vergeving kunnen ook mensen vergeven. Doordat God zonde en kwaad werkelijk wegdoet en herstelt, kunnen mensen op basis daarvan elkaar ook gaan vergeven. Hiermee nemen zij een voorschot op Gods vergeving en herschepping (het vijfde onderdeel). Hun vergeven omvat de eerste vier stappen van wat vergeving voor God betekent.³⁰

Slechts wie, opgegroeid in een christelijke sfeer, gewend is aan een God die vergeeft en herschept, kan gaan denken dat vergeven gewoon bij het bestaan hoort. Opvattingen van iemand als Socinus, die als eerste een vergaande kritiek leverde op de leer van verzoening door voldoening, zijn alleen denkbaar in een christelijke wereld waarin het besef hoe onmogelijk en dus hoe goddelijk echte vergeving is, verloren gegaan is.

En hoe overwint God het kwaad? Zoals ik het begrijp doet God dat in Christus op deze manier:

1. Eén worden – door zich in Christus' leven en sterven steeds meer één te maken met gevallen zondaars. Door deze identificatie met zondaars wordt Christus steeds meer onze plaatsbekleder.
2. Gehoorzamen – door zich helemaal aan God te wijden en Hem gehoorzaam te zijn in heel zijn missie, om anderen aan God te wijden en gehoorzaam te maken.
3. Verhogen, verwelkomen, genezen – het goede versterken.
4. Neerdalen – door helemaal af te dalen in de diepte en zich volledig met ons te identificeren, met onze zonde en met alle gevolgen van zonde (veroordeling, zinloosheid, eeuwige dood).
5. Waarheid-zijn – in woord en daad het kwaad ontmaskeren (zonde, wereldse autoriteiten, duivel).
6. Liefde belichamen – het kwaad met goedheid beantwoorden en zo de verschillende vormen van kwaad overwinnen:
 - Zondaren: de veroordeling van en de doodstraf op de zonde dragen, zondaar en zonde van elkaar scheiden, de zonde wegnemen en de zondaar rechtvaardigen
 - Gevolgen van de zonde: lijden, zinloosheid en godverlatenheid doorstaan en genezen.
 - Duivel en autoriteiten: hen beschamen en ontwapenen door alle zonde te verzoenen en iedere reden voor een duivelse aanklacht weg te nemen.

30 Miroslav Volf wijst er bovendien terecht op, dat ook hier sprake is van participatie in Christus. Wanneer christenen vergeven, vergeeft Christus in hen en door hen heen. Vgl. Volf, *Onbelast*, 203-216.

- Dood: overwinnen door onterecht de dood binnen te gaan en die van binnenuit te openen.

Als God vergeeft en het kwaad overwint, bewijst Hij zijn gerechtigheid. Dat betekent dat God een heleboel tegelijk doet: kwaad als kwaad benoemen, veroordelen en wegdoen, trouw zijn aan zichzelf en aan zijn verbond, daders en slachtoffers bevrijden van het kwaad zonder iets goed te praten, en zo een nieuwe situatie brengen van vrede en recht: herstel van orde en harmonie.

Hierin gebeurt iets wat voor ons onmogelijk lijkt: mensen die de doodstraf verdienen, worden bevrijd van het kwaad. Mensen worden van zichzelf bevrijd en overleven dit. Bij het kruis blijkt hoe diep het kwaad in ons menselijk bestaan ingrijpt: zondaren verdienen de doodstraf. Je kruis op je nemen en achter Jezus aangaan, betekent dat je dat erkent. Bovendien kan de zonde alleen uit ons leven verwijderd worden als dat wat de Bijbel ons hart noemt, het centrum van ons bestaan, vernieuwd wordt. Dat betekent een afbraak tot op de grond toe en een vernieuwing vanuit de kern: sterven en opstaan.

Dit wonder is mogelijk doordat Gods Zoon zich met Gods volk en zo met ons mensen identificeert. Hij wordt als wij, kwetsbaar mens, bereid naast ons te staan als een mislukkeling, een godslasteraar, een opstandeling. Hij wordt tot zonde gemaakt. Hij wordt ons hoofd en Hij neemt ons bestaan en ons kwaad met al zijn gevolgen op zich. Hij wordt tot een vloek, Hij ondergaat onze doodstraf. Hij sterft voor onze zonden. In zijn dood wordt ons kwaad gestraft en wordt de zondaar vernietigd. Tegenover ons kwaad staan zijn gehoorzaamheid en zijn toewijding aan God: Hij is zelfs bereid om te sterven voor onze zonden om die te verzoenen met zijn bloed. Maar omdat Hij zich zo met ons één maakt, zijn wij onlosmakelijk met Hem verbonden. Als God Hem toch in ere herstelt, neemt Christus ons mee naar het leven. Christus' eerherstel en rechtvaardiging zijn ook voor ons. Hij sterft voor ons, wij sterven met Hem en staan met Hem op: zo wordt ons kwaad veroordeeld, zo wordt het goede hersteld, zo worden wij hersteld tot mensen die in Christus Gods medewerkers mogen zijn – getuigen van zijn rijk dat komt.

Balans

Wat betekenen deze overwegingen als het gaat om overeenkomsten en verschillen met de positie van Sonneveld in *Het vergeten evangelie*?

- a. Duidelijke overeenkomst zie ik bij de *recapitulatio* (identificatie en plaatsbekleding). Ook zie ik overeenkomsten tussen Reinier Sonnevelds

- 'beamen' en mijn 'gehoorzamen'. Verder worden 'verhogen, verwelkomen en versterken' door hem op een mooie manier uitgewerkt.
- b. Sterker dan Sonneveld leg ik de nadruk op het neerdalen, op de identificatie van Christus met ons tot in het dragen van onze doodstraf toe.
 - c. Meer dan Sonneveld in zijn boek doet, zou ik benadrukken dat God in Christus' dood en opstanding het kwaad werkelijk ontologisch aanpakt en heelt.³¹
 - d. In dat aanpakken van het kwaad door God verwoordt onderdeel 5 een aantal elementen die bij Sonneveld missen of naar mijn indruk te veel impliciet blijven. Cruciaal zijn hierbij het wegdoen (cultisch), veroordelen, bestraffen en rechtzetten (juridisch) van de menselijke zonde.

Met de leer van verzoening door voldoening deel ik het belang van de veroordeling en van het straffen van de zonde. In die zin kun je zeggen dat aan Gods gerechtigheid voldaan is. Omdat het beeld van betaling in het Nieuwe Testament vooral betrekking heeft op het vrijkopen van slaaf geworden zondaars uit deze slavernij, heb ik de economische 'logica' van betalen zoveel mogelijk vermeden. Ook verdisconteer ik nadrukkelijk de betekenis van de opstanding als onderdeel van Gods oordeel. De verschillende Bijbelse metaforen worden minder gebruikt om elkaar te interpreteren. In het verhaal dat we over God vertellen zou ik Gods liefde en barmhartigheid vooropstellen. Primair in dit verhaal is dat God zijn vijanden liefheeft en hun kwaad met goedheid beantwoordt en overwint. Op deze manier is het bovendien mogelijk om meer recht te doen aan het verhaal van Israël, van Jezus en van Gods komende rijk; het vergt echter meer ruimte om dat te laten zien.³²

De mens heeft een centrale rol in de schepping. Daarom heeft de menselijke zonde zulke desastreuze gevolgen voor de hele schepping, zoals al duidelijk wordt in Genesis 3. De mens die zondigt verdient de dood (Gen. 3:3). Via de mens is de wereld in de greep van de duivel en de dood geraakt (Gen. 3:14-19). Dus geldt ook: neem de zonde weg, en de duivel staat machteloos, en de dood is niet meer nodig. Wie de zonde overwint, overwint de duivel en de dood. God had beloofd dat een mens dat zou doen (Gen. 3:15). Toen geen mens dat bleek te kunnen, werd God zelf mens en heeft Hij het in Christus voor ons gedaan. Hoe verzin je het; als dat geen liefde is!

31 Vgl. Colin E. Gunton, *The Actuality of Atonement. A Study of Metaphor, Rationality and the Christian Tradition*, Edinburgh 1988, 165.

32 Zie Burger, *Leven in Christus*, 42-102, 135-139.